

الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ

سرشناسه:	صداقت ، محمدعارف ، ۱۳۵۳ .
عنوان و نام پدیدآور:	آثار تربیتی و جلوه‌های اخلاقی قیام عاشورا محمدعارف صداقت .
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ ، ۱۳۹۱ .
مرجع تولید:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ
مشخصات ظاهری:	۱۷۶ ص .
شابک:	۹-۶۴۱-۹۶۴-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی:	فاپا
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۱۶۷- ۱۷۵ .
یادداشت:	چاپ دوم: ۱۳۹۸ (فیبا) .
موضوع:	حسین بن علی <small>علیه السلام</small> ، امام سوم ، ۴- ۶۸ ق .
موضوع:	واقعۀ کربلا ، ۶۱ ق -- تأثیر
موضوع:	تربیت اخلاقی
شناسه افزوده:	جامعۀ المصطفی ﷺ العالمیة . مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ
شناسه افزوده:	Almustafa International University International Translation and Publication center
رده‌بندی کنگره:	BP۴۱/۵/ص/۳۸۲۱۳۹۱
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۹۵۳۴
شماره کتابشناسی ملی:	۲۷۹۷۶۷۶

آثار تربیتی و جلوه‌های اخلاقی قیام عاشورا

محمد عارف صداقت

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

آثار تربیتی و جلوه‌های اخلاقی قیام عاشورا

مؤلف: محمد عارف صداقت

چاپ دوم: ۱۳۹۸ ش / ۱۴۴۰ ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

● چاپ: نازنجستان ● قیمت: ۳۰۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰ نسخه

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸:

تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۰۲۵-۳۷۸۳۹۳۰۵

◀ ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۰۶

✉ @pub_almustafa

🌐 <http://buy-pub.miu.ac.ir>

✉ miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید اثر یاری رساندند.

● ناظر گرافیک: مسعود مهدوی

● ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی

● مدیرانشارات: سید اباذر هاشمی هریکندهی

● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری

● ناظر فنی: علی عبادی فرد

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

هرگونه نسخه برداری اعم از کپی برداری و بازنویسی و انتشار، اسکن، ذخیره کامپیوتری، ترجمه به زبان‌های دیگر و ساخت

فایل صوتی کتاب، بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع، شرعاً حرام و از طریق مراجع قانونی، قابل پیگیری است.

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه، به نوعی برخاسته از مسؤولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت، در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیّبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری دام ظلّه العالی می‌باشد.

«جامعة المصطفی صلی الله علیه و آله العالمية» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی صلی الله علیه و آله «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صلی الله علیه و آله» را تأسیس کرده است.

اثر حاضر که حاصل تلاش فاضل گرامی محمدعارف صداقت می‌باشد، کوششی است در به ثمر رساندن گوشه‌ای از این اهداف متعالیه. در پایان لازم می‌دانیم از همه عزیزانی که در مسیر نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، تقدیر و تشکر نموده و تمامی ارباب فضل و معرفت را به یاری خوانده تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

فهرست

بخش اول: آثار تربیتی قیام عاشورا

۱. کلیات و مفاهیم ۱۹
- مفهوم تربیت ۱۹
- مفهوم اثر ۲۲
- ریشه‌های تاریخی قیام عاشورا ۲۳
- ناشناخته ماندن مکتب تربیتی عاشورا ۲۹
- امام حسین علیه السلام در سخنان پیامبر صلی الله علیه و آله ۳۲
- اهداف تربیتی امام حسین علیه السلام ۳۵
۲. انحرافات بازدارنده از تربیت ۴۹
- دوری از الگوهای تربیتی ۵۰
- ترویج جبرگرایی و تربیت‌ناپذیری ۵۴
- بازداشتن جامعه از حرکت به سوی تربیت ۶۰
- تخریب زمینه‌های تربیت ۶۳
۳. شکوفاسازی استعدادها ۶۹
- افراد تربیت شده ۷۰
- قیام‌های دسته‌جمعی الهام گرفته از عاشورا ۱۰۰
۴. تأثیر تربیتی عاشورا بر نهضت‌های معاصر ۱۲۱

بخش دوم: جلوه‌های اخلاقی قیام عاشورا

۱۳۷.....	۱. کلیات.....
۱۳۷.....	مقدمه.....
۱۳۹.....	تعریف اخلاق.....
۱۴۱.....	ریشه اعمال اخلاقی.....
۱۴۳.....	فرق عادت، تربیت و اخلاق.....
۱۴۷.....	۲. جلوه‌های اخلاقی قیام عاشورا.....
۱۴۸.....	آزاداندیشی.....
۱۴۹.....	اخلاص.....
۱۵۰.....	ارزش‌مداری.....
۱۵۳.....	از خودگذشتگی.....
۱۵۴.....	مقایسه یاران طالوت با یاران امام حسین <small>علیه السلام</small>
۱۵۵.....	ایستادگی در برابر ستم.....
۱۵۶.....	تعهد به پیمان.....
۱۵۸.....	شجاعت.....
۱۶۰.....	صبوری.....
۱۶۳.....	عفو.....
۱۶۴.....	نیکی در برابر بدی.....
۱۶۵.....	نتیجه.....
۱۶۷.....	کتاب‌نامه.....
۱۶۷.....	کتاب‌ها و مجله‌ها.....
۱۷۵.....	منابع نرم‌افزاری.....

مقدمه

قال النبي ﷺ: «والذي بعثني بالحق نبيا، إن الحسين بن علي في السماوات، أعظم مما هو في الارض و اسمه مكتوب عن يمين العرش: «إن الحسين مصباح الهدى وسفينة النجاة»^۱ سوگند به آن کس که مرا به حق برانگیخته است، حسین بن علی در آسمان‌ها برتر از زمین است و نامش در سمت راست عرش نوشته است: «حسین چراغ هدایت و کشتی نجات است».

از مهم‌ترین و سازنده‌ترین مباحث علوم انسانی، «تربیت انسان» است که مکاتب مختلف با رویکردهای گوناگون آن را بررسی کرده‌اند. یکی از اهداف اصلی رسالت انبیا نیز تربیت و تزکیه است.^۲ انسان یگانه موجودی است که بیشترین نیاز را به تربیت احساس می‌کند و استعداد بالایی هم برای تربیت شدن و رسیدن به کمال دارد. جانداران دیگر بر اساس غریزه، از نخستین لحظه‌های تولد راهشان را می‌یابند و از خود دفاع کرده، به زندگی‌شان ادامه می‌دهند. اما انسان این‌گونه

۱. سیدهاشم بحرانی، مدینه‌المعاجز، ج ۴، ص ۵۲.

۲. بقره، آیه ۱۲۹ و ۱۵۲؛ آل عمران، آیه ۱۶۴؛ جمعه، آیه ۲.

نیست و اگر دست حمایتِ مریبان از سر او برداشته شود، به کمال نمی‌رسد؛ چنان‌که نوزاد انسان از هر جاننداری ضعیف‌تر و به تعبیر منطقی و فلسفی، حیوانی بالفعل و انسانی بالقوه است.^۱ نوزاد، قدرت دفاع و زیستن ندارد و کمالی در او دیده نمی‌شود، ولی همین موجود ضعیف، توان و استعداد تربیت شدن در امور مادی و معنوی را دارد؛ تا آن‌جا که با تربیت و آموزش، به جایی می‌رسد که سیارات آسمانی را در اختیار می‌گیرد و با قوه اندیشه و تفکر، بر همه اشیاء مسلط می‌شود. بنابراین اگر انسان تربیت شود و در مسیر کمال قرار بگیرد، چنان مرغ روحش اوج می‌گیرد که قله‌های سعادت را به آسانی فتح می‌کند و تا بلندای آسمان انسانیت به پرواز در می‌آید. سعدی چه زیبا سروده است:

رسد آدمی به جایی که به‌جز خدا نبیند

بنگر که تا چه حد است مکان آدمیت

طیران مرغ دیدی تو ز پایبند شهوت

به در آی تا ببینی، طیران آدمیت^۲

۱. ملاصدرا می‌فرماید: «فالنفس الآدمية مادام كون الجنين في الرحم درجاتها درجة النفوس النباتية علي مراتبها وهي انما تحصل بعد تخطي الطبيعة درجات القوي الجمادية، فالجنين الانساني نبات بالفعل حيوان بالقوة، إذ لا حس له ولا حركة وكونه حيوانا بالقوة فصله المميز عنه عن سائر النباتات الجاعل له نوعا مابينا للأنواع النباتية. وإذا خرج الطفل من جوف أمه صارت نفسه في درجة النفوس الحيوانية إلي أوان البلوغ الصوري، والشخص حينئذ حيوان بشري بالفعل انسان نفساني بالقوة، ثم يصير نفسه مدركة للأشياء بالفكر والروية مستعملة للعقل العملي و هكذا إلي أوان البلوغ المعنوي» صدرالدين محمد شیرازی، الحكمة المتعالية في الأسفار العقلية الأربعة، ج ۹، ص ۱۳۶.

۲. مشرف‌الدين مصلح (سعدی)، کلیات سعدی، ص ۶۰۱.

پس شایسته است خداوند برای انسانی که این همه آمادگی تربیت شدن دارد، بهترین راه‌ها را در نظر گرفته باشد؛ از این روست که با فرستادن الگوها و مربیان، راه تربیت شدن انسان‌ها را نشان داده است. خداوند در قرآن کریم، پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ^۱، حضرت ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام و رهروانش^۲ را الگوهای تربیت دینی معرفی می‌کند؛ زیرا آنان شایسته الگو بودن هستند و هر کس که به آنها شباهت داشته باشد نیز می‌تواند الگوی زندگی انسان قرار بگیرد.

امام حسین عَلَيْهِ السَّلَام و قیام او، شبیه حرکت حضرت ابراهیم عَلَيْهِ السَّلَام بلکه فراتر از آن می‌باشد؛ از این رو یکی از مهم‌ترین، آثار قیام عاشورا تربیت شدن و اخلاقی زیستن انسان‌هاست. به راستی که کربلا دانش‌سرای مکتب اولاد آدم است و هر لحظه آن، درس‌ها و آثار تربیتی و اخلاقی فراوانی دارد و تا قیامت، این مکتب، راهنمای انسان‌ها خواهد بود؛ چون حسین عَلَيْهِ السَّلَام انسان‌ها را به سوی انسانی زیستن، نجات، تربیت شدن و اخلاق نیک فرا می‌خواند و مکتب سرخ و حیات‌بخش عاشورا، بهترین سرمشق برای همگان به خصوص شیعیان می‌باشد. عاشوراست که همواره شیعه را به ستیز با ظلم و طغیان واداشته است. این قیام عظیم و بی‌مانند، آثار و پیامدهای اخلاقی و تربیتی فراوانی داشته است؛ زیرا آرمان اباعبدالله عَلَيْهِ السَّلَام، بلند و الهی بوده و مکتبش بر محور ارزش‌ها پدید آمده است و هر مکتبی که بنیانش بر ارزش‌ها استوار باشد، همواره انسان‌هایی تربیت خواهد

۱. احزاب، آیه ۲۱.

۲. ممتحنه، آیه ۴.

کرد که سرآمد روزگار باشند. آن حضرت عَلَيْهِ السَّلَام به فرموده پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چراغ راه گمشدگان و کشتی نجات^۱ دور افتادگان از ساحل است و دست حیرت‌زدگان را می‌گیرد و نجات می‌بخشد و به بهترین شکل تربیت می‌کند.

مکتب حسین عَلَيْهِ السَّلَام ادامه مکتبی است که پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آن را بنیان نهاد و مهم‌ترین هدفش، به کمال رساندن مکارم اخلاق^۲ و تربیت و تزکیه انسان‌ها^۳ است؛ به گونه‌ای که از گمراهی دیگران بسیار اندوهگین بود، تا آن‌جا که نزدیک بود جانش را در این راه فدا کند.^۴

هدف رسالت پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، تعلیم و تربیت بود و امامت که در باور و اندیشه شیعه دنباله نبوت است، همان راه پیامبر را ادامه می‌دهد؛ از این رو یکی از اهداف امامت به صورت عام، و هدف امام حسین عَلَيْهِ السَّلَام در شرایط خاص، تربیت انسان‌ها بوده است. امام حسین عَلَيْهِ السَّلَام در شرایطی قیام کرد که امت اسلامی نیاز شدیدی به الگو و راهنما داشت تا بتواند سیره تربیتی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را زنده کند. نهضت امام حسین عَلَيْهِ السَّلَام در پاسخ به این نیاز بود. قیام آن حضرت، آثار تربیتی ویژه‌ای داشت؛ زیرا آن حضرت برای ترویج حق‌پرستی قیام نمود و جان عزیزش را در این راه

۱. مدینه المعاجز، ج ۴، ص ۵۲.

۲. پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمود: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ»؛ من برای آن مبعوث شدم تا مکارم اخلاق را به پایان برسانم. حسین نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۱، ص ۱۸۷.

۳. ﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ (آل عمران، آیه ۱۶۴).

۴. ﴿فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ عَلَى آثَارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا﴾؛ شاید اگر به این سخن ایمان نیاورند، تو جان خود را از اندوه، در پی‌گیری [کار]شان تباه کنی. (کهف، آیه ۶).

قربانی کرد. این قربانی شدن، شهادت طلبی، استعداد‌های نهفته افراد و ملت‌ها را بیدار کرد و برای همیشه درس آزادی و تربیت اخلاقی به آدمیان داد. به تعبیر علامه اقبال:

تیغ لا چون از میان بیرون کشید

از رگ ارباب باطل خون کشید

نقش الا الله بر صحرا نوشت

سطر عنوان نجات ما نوشت^۱

پیشینه

بحث آثار تربیتی و جلوه‌های اخلاقی قیام عاشورا را باید از همان روزهای نخست قیام عاشورا پی گرفت. از آن‌جا که رشته علوم تربیتی سابقه چندانی ندارد، - اگرچه تعلیم و تربیت کار اصلی پیامبران بوده و در میان دانشمندان اسلامی از دیر زمانی مطرح بوده است - در میان اندیشمندان مسلمان مورد توجه لازم قرار نگرفته و نگارنده نیز به کتاب مستقلی در این زمینه دست نیافت.

هدف این نوشتار، بررسی آثار تربیتی و جلوه‌های اخلاقی قیام عاشورا می‌باشد که مباحث آن در دو بخش تنظیم گردیده است: بخش اول، آثار تربیتی قیام عاشورا و بخش دوم، جلوه‌های اخلاقی قیام عاشورا را بررسی می‌کند.

بخش اول، در چهار فصل تنظیم شده است: فصل اول به کلیات و مفاهیم پرداخته که در آن مفهوم تربیت، مفهوم اثر، ریشه‌های تاریخی قیام مقدس عاشورا و مباحث دیگری مطرح گردیده است. در فصل دوم

۱. اقبال لاهوری، کلیات اشعار فارسی مولانا اقبال لاهوری، ص ۷۵.

با عنوان «انحرافات بازدارنده از تربیت»، به بررسی آنچه بنی‌امیه برای سرگرم ساختن مردم و بازداشتن آنها از تربیت اسلامی پدید آوردند، پرداخته می‌شود. اگر مردم با روش درست اسلامی تربیت می‌شدند، حکومت بنی‌امیه بر آنان ناممکن بود؛ از این رو حاکمان بنی‌امیه به جای راست کردن کژی‌های خویش، به منحرف کردن راست‌ها پرداختند که به نمونه‌هایی از آن در این فصل اشاره خواهیم کرد.

فصل سوم، به موضوع شکوفاسازی استعدادها پرداخته و در دو زمینه فردی و جمعی، آن را پی گرفته است. در زمینه فردی از افرادی نام می‌برد که در مکتب انسان‌ساز عاشورا تربیت شدند و به الگوهای انسانی تبدیل گشتند. در زمینه جمعی نیز از برخی بیداری‌ها و قیام‌ها که ریشه در انقلاب کربلا داشتند، سخن می‌گوید. فصل پایانی این بخش به برخی از قیام‌های معاصر اشاره می‌کند که رهبران و پیشگامان آن، الگوی خویش را قیام مقدس کربلا می‌دانند و معتقدند که با انتساب قیام خویش به حماسه کربلا، به پیروزی دست یافته یا حرکت و جنبشی بر ضد ستم را آغاز کرده‌اند.

بخش دوم از دو فصل تشکیل شده است: فصل اول که مقدمه است، به بررسی مفاهیم و کلیات اخلاقی می‌پردازد؛ مانند مفهوم اخلاق، فرق آن با عادت و تربیت، ریشه‌های اعمال اخلاقی از نگاه دانشمندان مسلمان و... فصل دوم به طرح برخی از جلوه‌های اخلاقی این قیام می‌پردازد که می‌تواند الگویی مناسب برای بسیاری از انسان‌ها باشد. امیدوارم زمانی فرا رسد که عاشورا به عنوان یک مکتب و نظام تربیتی و اخلاقی اثرگذار، در میان همه دانشمندان

جهان مطرح گردد. به این امید که این بررسی ناقص، رضای حق را در پی داشته باشد و بر معرفت نگارنده و خواننده بیفزاید و مورد پذیرش امام زمان علیه السلام قرار گیرد.

در پایان، ضمن سپاس و آرزوی سلامتی و توفیق برای همه کسانی که نگارنده را در پدیدآمدن این اثر یاری نموده‌اند، از خوانندگان محترم تقاضا دارم، نظرات اصلاحی خویش را به رسم هدیه به نگارنده تقدیم فرمایند.

محمد عارف صداقت

۱۳۸۹